

A HADTÁPBIZTOSÍTÁS ELMÉLETE

A hadtáp technikai eszközök beszerzésének középtávú tervezéséről

Dr. Thürmer Gyula alezredes a hadtudományok kandidátusa

Mindez széles körben ismeretes, a közelmúltban megkezdődött az 1981–85 közötti időszakra vonatkozó népgazdasági tervek kidolgozása. Ennek a komplex tervező munkának keretében készül el a Magyar Néphadsereg VI. ötéves terve is, amelybe beépítésre kerülnek a hadtáp technikai eszközök beszerzése terén jelentkező igények.

A hadtáp technikai eszközök állományának változásában kiemelt szerepet töltenek be a középtávú beszerzési tervek, mivel a bennük rögzített tervszámok keretét jelentenek mind a mennyiségi, mind pedig a minőségi fejlesztés tekintetében. Gyakorlatilag ez azt jelenti, hogy az ötéves tervszámok biztosítják a fejlesztési célkitűzések megvalósításának anyagi feltételeit.

Tervezési szempontból, amikor hadtáp technikai eszközökről beszélünk, akkor az állománytáblákban és hadinormákban rögzített azon főbb eszközök és anyagok nómenklatúráját értjük, amelyeknek az MNHF-ség az anyagnemfelelőse. Ez a nómenklatúra mintegy 170 technikai eszközt és anyagot tartalmaz. Magában foglalja: a hadtáp szakgépkocsikat; vasúti gördülő technikát és munkagépeket; anyagmozgató-, egészségügyi-, üzemanyagtöltő és -tároló-, tábori főzőeszközöket; üzemanyag-szivattyúkat és minőségi vizsgálo berendezéseket; tábori sütőde és vágóhid-, mosóda és vegytisztító felszereléseket.

A Magyar Néphadsereg hadtáp technikai eszközök hadiállományába tartozik: több ezer szakgépkocsi és utánfutóra épített eszköz, több száz kórházi, illetve segélyhely felszerelés, nagy mennyiségű üzemanyagtartály, szivattyú, csővezeték, vasúti kocsi és még egyéb számos más anyag. A béke időszakban készletünkben meglevő hadtáp technikai eszközök értéke – mai árak alapján – 15 milliárd forintra becsülhető.

Megítélésem szerint ennek a nagy jelentőségű és hatalmas értéket képviselő technikai bázisnak fenntartása és fejlesztése a tervezés területén gondos munkát, tudományos előrelátást igényel. Ezért a tanulmányom célja a napirenden levő tervező munka segítése érdekében elemző módon feltárni és megválaszolni mindazon kérdéseket, amelyek a hadtáp technika beszerzési terveinek készítése során általában jelentkeznek.

A beszerzés kereteit meghatározó főbb tényezők

A középtávú tervek készítésének során minden esetben az alapkérdés az, hogy milyen eszközök, milyen darabszámban kerüljenek beszerzésre. Ennek a kérdésnek a megválaszolása a tervezők részére rendszerint szükségessé teszi valamennyi olyan tényező vizsgálatát, illetve számításba vételét, amelyek a középtávú tervek nomenklatúráját és tervszámait determinálják. Az ez irányú munka a tervek megalapozottságának, illetve realizálásának biztosítása szempontjából rendkívül fontos, bonyolult, nagy körültekintést igénylő tevékenység.

A több évtizedes tervezési tapasztalatok azt mutatják, hogy a beszerzési igények terjesztése előtt vizsgálatot igényelnek a következők:

a) *A meglévő hadtáp technikai eszközök milyensége és mennyisége, valamint minősége*

A kialakult gyakorlat szerint a középtávú terv munkálatok az ötéves tervek életbe lépése előtt rendszerint két évvel korábban megkezdődnek.

A tervezési tevékenység mechanizmusának első lépése a meglévő és a következő tervidőszak elejére kialakuló anyagi helyzet megállapítása. Másképpen fogalmazva a tervezés megalapozása érdekében tisztázni kell – mind mennyiségi, mind pedig minőségi vonatkozásban – az „induló van” helyzetet. Ennek a feladatnak a keretében fel kell mérni, hogy a folyó ötéves terv hátralevő éveiben milyen beszerzések realizálódnak, ebben az időszakban a selejtítések hogyan alakulnak, a tervszámokhoz viszonyítva milyen lemaradásokkal, illetve túlteljesítésekkel lehet számolni.

Tehát az „induló van” helyzet az, amely pontos képet ad a meglévő technikai eszközök nomenklatúrájáról, darabszámáról és minőségi állapotáról. Ezen mutatók vizsgálata alapján a középtávú tervezés során jelentkező beszerzési igények realizálásának biztosítása érdekében választ kell adni a következő kérdésekre:

- milyen és mennyi technikai eszköz kerül selejtítésre;
- milyen technikai eszközök kerülnek fizikai elhasználódás következtében a rendszerből kivonásra.

A következő középtávú tervidőszak elején várhatóan meglévő anyagi helyzet kimutatása egyben a folyó ötéves terv teljesítésének felmérését is eredményezi. Ez a tény módot ad arra, hogy kimutassuk a beszerzés területén felmerült azon problémákat, amelyek a következő ciklus tervszámaira kihatnak. Ezek közül a valamilyen oknál fogva elmaradt vagy visszafogott fejlesztések okozzák a legnagyobb gondot.

Ma már szinte törvényszerű tény, hogy pénzügyi vagy beszerzési korlátok miatt a tervidőszakban fennálló szükségletek csak részben kerülnek kielégítésre. Ez a probléma az alakulatok feltöltöttségében számszerűen nem jelentkezik, mivel a béke és a hadi állománytáblákba, valamint normákba csak azok a mennyiségek kerülnek beállításra, amelyek a Magyar Néphadsereg készletéből vagy mozgósításkor a népgazdaságból történő igénybevétel útján biztosíthatók.

Ennélfogva az optimális és az állománytáblák, illetve normák szerinti szükségletek között kisebb-nagyobb különbségek vannak, amelyek mint kielégítésre váró igények rendszerint előjegyzésre kerülnek, és a következő tervidőszak beszerzésénél prioritást élveznek.

b) *A várható selejtítés és a perspektív szükségletek*

A beszerzési igények alakulását elsősorban az határozza meg, hogy a következő öt éves periódusban a meglévő hadtáp technikai eszköz állományunkat mennyiségben és minőségben szinten tartani vagy pedig fejleszteni akarjuk.

Szinten tartás esetén csak a selejtítésre kerülő technikai eszközök pótlását kell beszerzésként számításba venni. Szükséges megjegyezni, hogy a hadtáp technikai eszközök jellegüknél fogva döntő többségben a fizikai elhasználódásig vagy az anyaguk előregedéséig vannak rendszerben. Mivel a hadtáp technikai eszközök cseréjét nagyobb részben nem az erkölcsi kopás, hanem a fizikai elhasználódás határozza meg, ezért ezen a területen hosszabb váltási időekkel lehet számolni. Tapasztalatok szerint egyes típusok rendszerben tartási ideje eléri a 15–20 évet, néhány esetben még a 30 évet is.

A gyakorlat azt igazolja, hogy a tervezett igénybevétel alapján a hadtáp technikai eszközök selejtítési ideje viszonylag pontosan előre jelezhető, ami a beszerzés tervezése szempontjából kedvező.

Öt éves tervidőszakonként a selejtítésre kerülő hadtáp technikai eszközök mennyisége változó, a beszerzési idejüktől távolodva egyre nagyobb. A selejtítés nagyságrendjének bemutatása miatt példaként említem, hogy 1976–80 közötti időszakban többszáz szaggépkocsi és utánfutóra épített eszköz került fizikai elhasználódás végett kivonásra.

A hadtáp technikai eszközök egy része béke időszakban nincsen használatban (pl.: tábori röntgen, tábori kórház felszerelés). Ezek selejtítésének időpontját az erkölcsi kopásuk határozza meg. Ezeknél is a rendszerben tartási idő más haditechnikai eszközökhöz viszonyítva jelentősen hosszabb, gyakran eléri a 15–20 évet. Ezek cseréje egyszerre vagy szakaszosan történik, de minden esetben a váltási időpontjuk jól prognosztizálható.

Mindezekből levonható az a következtetés, hogy az 1981–85 közötti időszakban beszerzésre kerülő hadtáp technikai eszközök az ezredfordulóig rendszerben lesznek.

Ezek a viszonylag hosszú fizikai elhasználódási, illetve erkölcsi kopási idők lehetővé teszik, hogy a selejtített típusokat újabbak váltsák fel.

Szinten tartás esetében a darabszámok nem változnak, az új hadtáp technikai eszközök harcértéke azonban a selejtített típusoknál jelentősen nagyobb, ezért ezt az esetet is fejlesztésnek kell minősíteni.

A perspektív szükségletek felmérése rendkívül összetett, bonyolult feladat. Kidolgozásuk érdekében a tervezőnek ismerni kell mind a közép-, mind pedig a hosszútávú hadseregfejlesztési célkitűzéseket. Ennek alapján felmérhetők azok a szükségletek, amelyek a hadsereg strukturális változásaiból adódnak. Emellett figyelembe kell venni a perspektív szükségletek felmérésénél azt is, hogy számos haditechnikai eszköz rendszerbe állításának, illetve mennyiségi növekedésének, valamint a mozgó készletek változásának hadtáp technikai eszközvonzata is van.

Ezen felül perspektívában az ellátás minőségi fejlesztésével szemben támasztott követelmények teljesítése is számot tevő szükségletnövekedést jelenthet. Ennek keretében a meglévő hadtáp technikai alrendszerek bővülnek, esetleg újak lépnek be. Az ellátás minőségi szintjének növelése törvényszerűen megköveteli a hadtáp technikai eszközállomány mennyiségi és minőségi fejlesztését. Ezeknek a szükségleteknek egy része a korábbi tervidőszak elmaradt vagy visszafogott fejlesztési célkitűzéseiből is származhat.

Tehát a perspektív szükségletek kimutathatók a hadsereg szervezetének és fegyverzetének változásai, valamint az ellátás minőségi fejlesztése célkitűzéseinek ismeretében.

A felsorolt három tényezőtől a szükségletek számvetésénél kettő kötelező jelleggel, automatikusan jelentkezik a hadsereg szervezetének, illetve fegyverzeti rendszerének alakulása függvényében. A harmadik tényező szerepe a szükségletek terén a szakmai vezetés követelménytámasztásától függ.

Gyakorlati tapasztalatok azt mutatják, hogy az első két tényezőtől adódó igények kielégítése szükségszerű, elsőrendű feladat. Az ellátás minőségi szintjének növelése esetében rendszerint először optimális igények lépnek fel, amelyek a beszerzésre ható egyéb tényezők hatására a későbbiek folyamán a biztosítható szükséglet szintjére csökkennek.

A perspektív szükségletek alakulásának előrelátása a rendelkezésre álló pénzügyi keretek hatékony felhasználása szempontjából is jelentős tényező, mivel ezen ismeretek birtokában a felesleges beszerzések elkerülhetők.

A beszerzésre ható tényezők egyik legfontosabb, igen érzékeny és mozgékony eleme a perspektív szükséglet. Tartalmát tekintve a katonai követelményeket fejezi ki konkrét technikai eszköz és mennyiség formájában. Kölcsönviszonyban áll a szükségletek kielégítése érdekében számításba vehető valamennyi tényezővel. Ez a kapcsolatrendszer azt is jelenti, hogy ezek a tényezők egymásra hatnak, alakulásukat függő viszonyuk szabályozzák. Ebből eredően a perspektív szükségletek végleges kialakítását rendszerint számos variáció kidolgozása előzi meg.

c) *A hazai gyártás illetve import lehetőségek*

A beszerzési tervszámok meghatározása minden esetben szükségessé teszi az igények kielégítésének, forrásának tisztázását. Ez részben a tervek realizálásának biztosítása, részben pedig a pénzügyi eszközök felesleges lekötésének elkerülése végett indokolt. Napjainkban is előfordul az az eset, hogy a beszerzési források tisztázatlansága miatt a tervidőszak végén jelentős pénzmaradványok képződnek.

A hadtáp technikai eszközök beszerzési forrásait vizsgálva megállapítható, hogy azok nagyobb része import eredetű. Ha azonban a nomenklátúra mellett a szükségleteket is számításba vesszük, akkor arra a következtetésre juthatunk, hogy volumen tekintetében a hazai ipar teljesítőképessége a hadtáp technikai eszközök biztosításában igen jelentős.

A hazai ipartól való beszerzés lehetőségének felmérése a gyakorlatban úgy történik, hogy a vezérkar megküldi az Országos Tervhivatalnak az előzetes tervszámokat, amely azt közgazdasági és ipari szempontok alapján értékeli. Ezután az Országos Tervhivatal a hadsereg igényeit a szakminisztériumoknak átadja, amelyek ezt vállalatok bevonásával tanulmányozzák. Ezt követően az Országos Tervhivatal tájékoztatást ad arról, hogy milyen ipari lehetőségekkel számolhatunk.

A hazai ipar felé támasztott igényeknél a legmesszebbmenőkig figyelembe kell venni a termék gyártásának gazdaságosságát. Olyan egyedi vagy kissorozatú hadtáp technikai eszközöket, amelyek gyártása gazdaságtalan, importból kell beszerezni.

Tehát az ipartól olyan darabszám gyártását kérjük, amely részére gazdaságos sorozatot jelent. Ennek meghatározása szintén nem könnyű feladat, mivel az igények nagyságát a pénzügyi keretek, ipari kapacitások, nyersanyaghelyzet mellett

még számos tényező befolyásolja. Minden esetben arra kell törekedni, hogy a hadsereg adott hadtáp technikai eszközökből felmerülő teljes igénye folyamatosan, a szükségletek jelenkezési idejének megfelelően kerüljenek gyártásra.

A hazai ipar felé reális igények meghatározása viszonylag könnyebb, ha a beszerzésre tervezett termék gyártása folyamatban van, vagy újra kell indítani. Teljesen más a helyzet akkor, ha a tervezés időszakában a kívánt termék műszaki fejlesztése nem történt meg.

Ilyen esetekben gyakran előfordul, hogy a hazai gyártás a termeléshez szükséges dokumentációk hiánya miatt eltolódott, vagy teljes egészében meghiúsult. Ennek elkerülése végett a tervezés időszakában tisztázni kell azt, hogy a műszaki fejlesztés mikorra fejeződik be, a csapatpróba, a rendszeresítési eljárás mikor hajtható végre. Másképpen fogalmazva mikor lesznek meg a sorozatgyártás feltételei.

Az import igények kialakításának folyamata rendszerint azzal kezdődik, hogy a baráti országok ajánlás formájában ismertetik azokat a haditechnikai eszközöket, amelyek szállítása részükről a következő tervidőszakban számításba jöhet. Ezekben az okmányokban az ajánlott haditechnikai eszköz harcászati-műszaki jellemzőin kívül a szállítás kezdete illetve befejezési ideje is szerepel, sőt az is meg van jelölve, hogy a beszerzés késztermék vagy gyártási dokumentáció átadása formájában lehetséges. Az ajánlott haditechnikai eszközök megismerésére az esetenként rendezett bemutatók lehetőséget adnak.

A baráti országok ajánlásaiból egyértelműen kimutatható, hogy melyek azok a haditechnikai eszközök, amelyek importból való beszerzése lehetséges. Ezzel mód nyílik arra, hogy a perspektív szükségletekből kiszűrjük azokat a tételeket, amelyek sem importból, sem pedig hazai iparból nem biztosíthatók. Azt, hogy az egyes haditechnikai eszközökből mennyit tudunk import útján beszerezni, az a baráti országokkal folytatott sokoldalú egyeztetések során alakul ki.

Úgy vélem, ebből jól látható, hogy a hadtáp technikai eszközállomány mennyiségi és minőségi fejlesztésével kapcsolatosan támasztott követelmények csak akkor reálisak, ha azok beszerzési forrásai megvannak. Minden más esetben az ilyen jellegű törekvések előbb vagy utóbb eredménytelenek lesznek, sok időt és pénzt kötnek le feleslegesen.

d) A beszerzésre rendelkezésre álló pénzügyi keretek és az árak

A népgazdasági tervek kidolgozása folyamán a Magyar Néphadsereg részére meghatározásra kerül az a pénzügyi keret, amely a következő középtávú tervidőszakban a fejlesztési és fenntartási, valamint a beruházási feladatok végrehajtására rendelkezésre áll.

A hadsereg részére biztosított forint kereten belül meg van határozva, hogy beszerzésre mennyi rubel fordítható. Ugyancsak rögzített a beruházásra igénybe vehető összeg is. Ebből eredően a katonai felső vezetésre hárul az a feladat, hogy meghatározza a fejlesztésre fordítható forint és rubel keretek nagyságát. Továbbiakban a tervezők feladata, hogy a legfelsőbb vezetéstől kapott követelmények teljesítése érdekében javaslatot dolgozzanak ki a fejlesztésre fordítható összegek legcélszerűbb felhasználására.

Ha a rendelkezésre álló keretek felosztásánál a hadtáp technikai eszköz állomány fejlesztésének optimális szintjét vennénk alapul, akkor a mai árviszonyok mellett erre a célra több milliárd forintot kellene biztosítani.

Ezzel szemben rendszerint arra van pénzügyi lehetőségünk, hogy a hadsereg szervezeti változásaiból eredő igényeket kielégítsük és a hadtápellátás minőségi színvonalát kisebb-nagyobb mértékben emeljük. Egy ilyen fejlesztési feladat teljesítése középtávú tervenként több milliárd forintot igényel. A hadtáp technikai eszköz állomány fejlesztési igényét jó jellemző adat az, hogy az V. ötéves terv során pl. több száz hadtáp szaggépkocsit és utánfutóra szerelt eszközt kellett beszerezni.

A beszerzések tervezésekor élesen jelentkezik az árprobléma, aminek az a lényege, hogy az újabb típusok sokkal többbe kerülnek, mint a korábbiak, ami viszont feszítőleg hat a pénzügyi keretekre. Pl.: A 3 t üza. töltő kg. (Cs-350 típus és a Cs-346 típus) családot váltó URAL-AC-5-375 típus lényegesen többbe kerül, mint elődei voltak.

Gazdaságpolitikánk alapvető célkitűzése, hogy a katonai kiadásaink ne növekedjenek. A beszerzési árak növekedése mellett ez csak úgy érhető el, ha megkeressük azokat a lehetőségeket, amelyek csökkentik a hazai iparral és az importtal kapcsolatos igényeinket, de ugyanakkor biztosítják szükségleteink kielégítését.

e) Mozgósításkor a népgazdaságból történő igénybevétel lebetősége

Az ismert gazdasági okok miatt teljesen értelmetlen dolog lenne a hadsereg hadiszükségletét azon hadtáp technikai eszközökből beszerezni, amire a béke időszakban nincs szükség, ugyanakkor mozgósításkor a népgazdaságból azonnal biztosíthatók.

Jelenleg a hadtáp szaggépkocsik fele, a vasúti gördülő technika és vasúti munkagépek majdnem teljes egészében a népgazdaságból vannak lebiztosítva.

A beszerzésünk csökkentése érdekében szükséges lenne a népgazdasági igénybevétel területén meglévő még ki nem használt lehetőségek feltárása. Pl.: anyagmozgatási eszközök területén.

Természetesen a népgazdasági igénybevételnek is vannak határai. Számos olyan eszköz van, amit – a népgazdaság és a fegyveres erők szervei szükségleteinek figyelembevételével – gondosan meg kell osztani az igénylők között. Ezért szükségleteink fejlesztése, kielégítése szempontjából csak azokkal az eszközökkel és mennyiségekkel szabad tervezni, amelyet részünkre a Honvédelmi Bizottság jóváhagyott.

A középtávú tervezés időszakában ezek az igények is újból megfogalmazásra kerülnek. Ezért a beszerzési tervszámok kialakításánál mint a szükségletek egy része vagy teljes egésze kielégítésének reális forrása számításba vehető.

A beszerzés évenkénti ütemezéséről

Miután kialakultak az ötéves tervidőszakra vonatkozó tervszámok a következő tervezési feladat, azok évekre való lebontása, melynél szükséges figyelembe venni:

– a hadsereg szervezeti és a fegyverzeti rendszerének változása által kiváltott szükségletek jelentkezési idejét. Ezáltal biztosítani lehet, hogy a beszerzett hadtáp technikai eszközök a szervezési ciklus kezdetére állománytáblákba beállításra kerüljenek és a felmerült szükségletek időben kielégítést nyerjenek;

– az új technikai eszköz kezelő állománya kiképzése megkezdésének idejét. A tömeges beszerzést rendszerint meg kell előznie a kezelő állomány kiképzésének beindításához szükséges darabszámok behozatala, illetve hazai gyártása.

A kezelő állomány tervszerű felkészítése érdekében arra kell törekedni, hogy a kiképző bázisok szükségletei időben beszerzésre kerüljenek;

- az ellátás minőségi színvonalának növelése érdekében évenként beszerzett eszközök komplett szervezetek feltöltését, átfegyverzését biztosítsák;

- a selejtítésre kerülő hadtáp technikai eszközök cseréjének és a beszerzésnek üteme, valamint a volumene megegyezzen. Ebben az esetben a harcérték szinten tartása biztosítható, illetve a hiányok keletkezése meggátolható;

- a folyamatban levő gyártás ne szakadjon meg. Ez a probléma elsősorban a bonyolult hadtáp technikai eszközök esetében érvényes, amikor is a termék gyártásának újbóli indítása jelentős költségtöbbletet és idővesztést jelent;

- import esetében a beszerzéssel kapcsolatos igény és az adott ország szállító-készsége egybeessen. Ezért az ajánlásokban megjelölt - a szállítás megkezdésére illetve befejezésére vonatkozó időpontokat - a beszerzés ütemezésénél kötelezően figyelembe kell venni. Amennyiben eltérések adódnának a szállítás időpontját és mennyiségét illetően, akkor ezt a két érdekelt fél által folytatott tervezettség során kell rendezni;

- a gyártáshoz szükséges dokumentációk időben az ipar rendelkezésére álljanak. A hadtáp technikai eszközök műszaki fejlesztése vonatkozásában egy-egy középtávú tervidőszakban 8-10 téma jelentkezik. Az ezek megoldására rendelkezésre álló viszonylag szűk kapacitás gyakran a műszaki fejlesztés időpontjának eltolódásához vezet. Gyakori a példa arra, hogy a középtávú tervidőszakban elmarad, amely pénzmaradványok képződését eredményezi, ami viszont az adott terület részére sok szempontból hátrányos. Ezért a beszerzések ütemezése előtt fel kell mérni, hogy valójában mikor lesznek meg a gyártáshoz szükséges dokumentációk;

- a beszerzésre tervezett hadtáp technikai eszközök fizikai elhasználódásának, elöregedésének időpontja perspektívában hosszabb távra arányosan megosztódjon. Ezzel elkerülhető, hogy egy-egy hadtáp technikai alrendszer váltása egyszerre történjen, melyre sem az ipari kapacitások, sem a pénzügyi keretek az esetek többségében nem adnak lehetőséget. Például az ötvenes években gyártott tábori főzőeszközök váltása közel 2000 mozgókonyhát igényel, aminek az értéke több mint félmilliárd forint.

A beszerzések kellően átgondolt, megalapozott ütemezése a tervek realitásának biztosítása mellett garanciát jelentenek a fejlesztési célkitűzések időbeni végrehajtására, a harcérték állandó szinten tartására, a kiképzési feltételek megletére, valamint a felesleges tárolási problémák elkerülésére.

*

Ugy gondolom, hogy a tanulmányban kifejtett kérdések egyértelműen bizonyítják, hogy a hadtáp technikai eszközök középtávú beszerzési tervének kidolgozása olyan objektív tényezőkre épül, amelyek a tervek megvalósítási lehetőségeit biztosítják. Szubjektív szempontok érvényre juttatása a beszerzési tervek készítése során mind katonai, mind pedig gazdasági vonatkozásban negatív hatásokkal jár.